

Малахова О.Л.

КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовуються теоретичні аспекти кредитного забезпечення підприємницької діяльності в Україні, розглядається механізм цього кредитного забезпечення. Показано вплив рівня кредитного забезпечення на ефективність функціонування суб'єктів підприємницької діяльності загалом.

In the article, theoretical aspects of credit ensurance of entrepreneurial activity in Ukraine are motivated, the mechanism for such credit ensurance is considered and the influence of the credit ensurance level on the efficiency of functioning of entrepreneurial subjects in general is shown.

У ринкових умовах господарювання загальнооекономічна роль комерційних банків як основних суб'єктів грошово-кредитних відносин у суспільстві визначається їхніми можливостями залучати тимчасово вільні кошти та спроможністю ефективно використовувати акумульовані ресурси для задоволення фінансових потреб реального сектору економіки з метою постійного обігу капіталів підприємств.

Загальні тенденції сучасного розвитку кредитних операцій вітчизняної системи комерційних банків свідчать про суттєві зрушення в бік збільшення обсягів кредитних вкладень в економіку країни, підвищення ролі банківського кредиту в кредитному забезпеченні виробничого сектору необхідними грошовими ресурсами. Останнім часом частка банківських позик у валовому внутрішньому продукті України зросла з 9,3% у 2000 році майже до 20% за листопад 2002 року¹. У структурі фінансування підприємств лише 4,2% припадає на довгострокові зобов'язання², тоді як у США та інших розвинених країнах банківські позички становлять 61,9% зовнішнього фінансування фірм³.

Багато хто з провідних вітчизняних науковців, зокрема А. Мороз, Б. Івасів, С. Мочерний, М. Савлук, І. Гуцал, вивчає питання, пов'язані з визначенням місця і ролі банківського кредиту у процесах формування фінансових ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності; шукає альтернативних напрямів кредитування, базовими засадами яких є активна взаємодія банківського й реального секторів економіки; виокремлює практичні дії щодо реалізації кредитного механізму. Серед науковців за кордоном над окресленим колом проблем працюють Є. Жуков, О. Лаврушин, Н. Єндоронова, В. Єгорова. Ми пропонуємо до розгляду

¹ Розраховано за даними Бюлетеня НБУ. — 2002. — №12.

² Кредитный рынок сегодня и что нужно делать завтра // Бизнес. — 2002. — № 44 (511). — С. 18.

³ Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансового рынка. — М. — 1999. — С. 216—218.

Банківська справа

питання, пов'язані з обґрунтуванням доцільності аналізу функцій комерційних банків через призму спрямування банківських кредитних ресурсів на кредитне забезпечення суб'єктів підприємництва з метою поповнення основного та обігового капіталів і практичної реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Основними завданнями нашого дослідження є: визначення ролі банківського кредиту у процесі формування фінансових ресурсів підприємств; узагальнення теоретичних підходів до функціонального вияву сутності комерційних банків; теоретичне обґрунтування та виокремлення дефініції "кредитне забезпечення"; розкриття механізму практичної реалізації кредитного забезпечення підприємницької діяльності, визначення місця та ролі в ньому НБУ і комерційних банків.

Як переконує зарубіжний і вітчизняний досвід, суб'єкти підприємницької діяльності на ринку банківських послуг, як правило, є споживачами кредитних ресурсів. Є очевидною взаємна вигідність ефективної співпраці підприємницьких структур та комерційних банків. Збільшення обсягів кредитних вкладень для банківських установ збільшує дохідність активних операцій у вигляді відсотків за користування позичками. Для економічних агентів кредитне забезпечення виробничої діяльності має подвійний ефект: по-перше, дає змогу покривати свої виробничі витрати з метою безперервності відтворювального процесу; по-друге, стимулює ефективність використання банківських позичок як джерела фінансових ресурсів.

Безперервність обігу капіталу підприємницьких структур є визначальною для кредитного забезпечення у процесі розширеного відтворення загалом. Оперативне залучення додаткових ресурсів у вигляді банківських позичок прискорює індивідуальний обіг капіталів підприємств.

Відтворювальний процес, як відомо, відбувається за умов безперервності виробництва. Власне відтворення об'єднує процеси виробництва й обігу в їхньому постійному відновленні, створюючи не лише сукупний суспільний продукт, а й відтворюючи системи виробничих відносин.

Належне кредитне забезпечення є визначальним чинником ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності на ринку товарів і послуг. Це засвідчує провідну роль банківського кредиту у формуванні ресурсів підприємств з огляду на обмежені можливості залучення коштів з інших джерел. Під кредитним забезпеченням підприємницької діяльності, з нашої точки зору, слід розуміти покриття виробничих витрат суб'єктів господарювання за рахунок кредитних ресурсів, що акумулюються банківськими установами і спрямовуються на поповнення основного й обігового капіталів. Власне, на сьогодні банківські кредити можуть стати найважливішим джерелом фінансування виробничої діяльності суб'єктів господарювання. Відтак з'ясуванню теоретичних аспектів сутності цього процесу може сприяти виокремлена нами дефініція "кредитне

забезпечення", яка відображає процес спрямування банківських ресурсів саме на забезпечення безперервності відтворення на підприємствах.

Нині потенціал найбільших банків країни уможливорює вирішення завдання простого відтворення та поповнення щорічного вибуття активної частини виробничих фондів. Треба мати на увазі, що однією з основних цілей комерційних банків є отримання максимального прибутку. Отже, банки зацікавлені в надійних клієнтах, які у порівняно короткі строки можуть забезпечити обсяги кредитно-інвестиційних ресурсів, повернути основний борг і сплатити банку законну винагороду у вигляді процентів за кредит. Здебільшого інтереси промислових підприємств, що впроваджують нову продукцію, не збігаються з інтересами банків, тому останні не завжди кредитують таких позичальників через високий ступінь ризику.

Систематичне кредитування підприємницької діяльності створює фундамент, на якому базується робота банку. Найчастіше функції банків ототожнюються з їхніми певними напрямками чи видами діяльності, а то й просто з окремими операціями. С.В. Мочерний, скажімо, вважає, що банкам притаманні такі функції: випуск, купівля й продаж, зберігання, надання в кредит і обмін грошей та цінних паперів; контролювання руху грошових ресурсів, обігу грошей і цінних паперів та внаслідок цього значною мірою здійснення контролю над окремими галузями економіки, їхньою власністю; надання платіжно-розрахункових послуг підприємствам і населенню тощо⁴.

Втім, такий підхід до визначення функцій потребує уточнення, адже функція повинна характеризувати банк як абстрактну економічну структуру з позицій її місця та ролі в економічній системі, впливу на господарські процеси.

Є.Ф. Жуков виокремлює чотири функції банків, які властиві розвиненим ринковим відносинам: посередництво в кредитуванні; посередництво у платежах; мобілізація грошових доходів та заощаджень і перетворення їх у капітал; створення кредитних засобів обігу⁵. На нашу думку, виділення мобілізації грошових доходів та заощаджень і перетворення їх у капітал в окрему функцію не зовсім доцільне, адже функція посередництва в кредиті передбачає, з одного боку — акумуляцію тимчасово вільних коштів; з другого — перерозподіл цих коштів у вигляді позичок.

В економічній літературі визначають й інші функції банків: регулювання грошового обігу, акумуляцію коштів, посередництво в операціях із цінними паперами тощо. Регулювання грошового обігу — функція, що притаманна центральним банкам як представницьким органам державного регулювання економіки. Акумуляція коштів, як уже зазначалося, є складовою (функцією другого

⁴ Мочерний С.В. Основи підприємницької діяльності. — Тернопіль: Альмаматер. — 2001. — С. 127.

⁵ Жуков Е.Ф. Банки и банковские операции. — М.: Банки и биржи. — ЮНИТИ. — 1997. — С. 6.

Банківська справа

порядку) функції посередництва в кредитуванні. Посередництво в операціях із цінними паперами, на нашу думку, здійснюється насамперед комерційними банками.

Зважаючи на вищевикладене, можна дійти висновку, що комерційні банки в умовах ринкових відносин виконують такі головні функції: 1) посередництво в кредитуванні; 2) посередництво у платежах; 3) випуск кредитних грошей.

Функція посередництва в кредитуванні пов'язана з перерозподілом банками грошових ресурсів, які тимчасово вивільняються у процесі обігу капіталів підприємств, а також грошових доходів домашніх господарств (населення). При цьому банки є посередниками між тими суб'єктами економічних відносин, які накопичують тимчасово вільні кошти, оскільки їхні надходження на даний момент перевищують витрати, і тими учасниками, які тимчасово потребують додаткового капіталу, бо їхні витрати, навпаки, перевищують надходження.

Економічний зміст функції посередництва в платежах полягає у здійсненні банками розрахунків між різними суб'єктами економічних відносин шляхом перерахування коштів на їхні рахунки або заліку взаємних вимог.

Функцією випуску кредитних грошей є забезпечення банками на основі кредитно-розрахункових операцій потреб господарського обігу належною кількістю платіжних засобів.

З огляду на важливість функції посередництва банків у кредитуванні для економічного розвитку та безперервності відтворення особливу увагу, на наш погляд, слід зосередити на виокремленні їхніх складових підфункцій та визначенні ролі кредитного забезпечення підприємницької діяльності у функціонуванні комерційного банку (рис. 1).

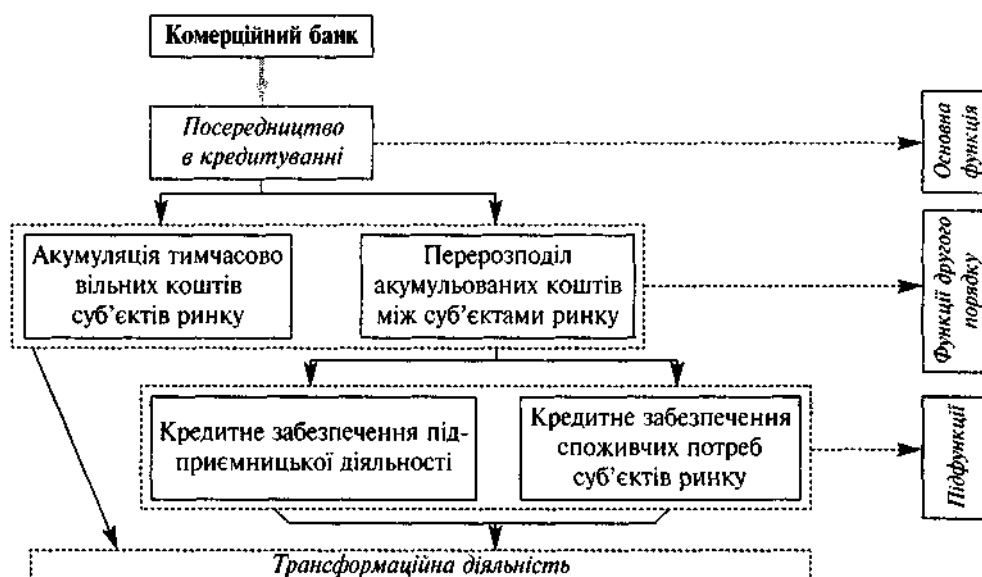

Рис. 1. Складові банківської функції посередництва в кредитуванні.

Слід наголосити на позитивному економічному ефекті банківської функції посередництва в кредитуванні для всіх учасників господарських зв'язків. З одного боку, банки надають власникам тимчасово вільних коштів досить зручний спосіб їх зберігання у формі різноманітних депозитів, що приносять реальний дохід у вигляді процентів і забезпечують належний рівень ліквідності. З другого — використання кредиту позичальниками сприяє прискоренню обігу капіталів, скороченню витрат виробництва, розширенню виробничих потужностей та зростанню прибутків.

Отже, функцію посередництва в кредитуванні можна розподілити на дві функції другого порядку: акумуляцію тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку, розподіл та перерозподіл акумульованих коштів між суб'єктами ринку. Функція другого порядку розподілу та перерозподілу акумульованих коштів за спрямуванням кредитних коштів та значенням кредитного забезпечення для суб'єктів ринку ділиться на: кредитне забезпечення підприємницької діяльності й кредитне забезпечення споживчих потреб суб'єктів ринку. Реалізація функції посередництва в кредитуванні банківськими установами через означені складові визначає трансформаційну діяльність банків як фінансових посередників.

Не викликає сумнівів, що вибір стратегії розвитку банківської системи має бути тісно пов'язаний із реаліями вітчизняної економіки. Як зазначалося, кредитування підприємницької діяльності значно впливає на фінансові можливості останньої забезпечувати свої виробничі потреби. Доцільним є науково-методичне обґрунтування механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності, визначення місця та ролі в ньому НБУ й комерційних банків.

В економічній літературі висвітлюються питання, пов'язані з кредитним механізмом та його практичною реалізацією. Однак такі дослідження зводяться до вивчення або окремих аспектів функціонування кредитного механізму, або його дії на певних етапах економічного розвитку. Ґрунтовною спробою дослідження теоретичних засад функціонування кредитного механізму, його окремих елементів та їх взаємозв'язку є обґрунтування такого кола питань І. Гуцалом. На його думку, суть кредитного механізму полягає в змісті, функціях та ролі кредиту як самостійної економічної категорії, організаційній структурі банківської системи та у регулюванні кредитних відносин⁶. Кредитний механізм через практичну реалізацію функцій кредиту впливає на діяльність суб'єктів господарювання економіки країни у цілому, розширюючи суспільне відтворення згідно з чинними економічними законами.

На відміну від кредитного механізму, механізм кредитного забезпечення має практичніший характер і пов'язаний із спрямуванням кредитних ресурсів на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. Метою функціонування

⁶ Гуцал І. Функціонування кредитного механізму в Україні в перехідний до ринку період. — Тернопіль: Збруч. — 1999. — С. 11.

Банківська справа

цього механізму як базової основи практичної реалізації кредитного забезпечення є задоволення виробничих потреб суб'єктів підприємництва, а саме — спрямування кредитних ресурсів комерційних банків на формування фінансових ресурсів підприємств.

Механізм кредитного забезпечення підприємницької діяльності зображено схемою (рис. 2).

Отже, центральний банк відіграє значну роль у практичній реалізації кредитного забезпечення підприємницької діяльності, оскільки, використовуючи інструментарій грошово-кредитної політики та здійснюючи регулювання діяльності комерційних банків, він суттєво впливає на ресурсну базу й кредитну активність останніх. Встановлюючи основні нормативи регулювання діяльності банківських установ, здійснюючи нагляд і контроль за комерційною діяльністю банків, центробанк відповідним чином обмежує або розширює кредитні вкладення комерційних банків у реальний сектор економіки.

Рис. 2. Орієнтовна схема практичної реалізації механізму кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Центральний банк в умовах перехідної економіки, використовуючи економічні й адміністративні важелі, може пропонувати комерційним банкам диференційовані умови — від пільгових процентів за грошові ресурси до диференціації вимог щодо обов'язкового резервування. Так, центральні банки деяких розвинених країн світу надають певні пільги банківським установам, котрі здійснюють кредитування пріоритетних галузей економіки або виконують в економічному середовищі чітко окреслені соціальні функції (наприклад, кредитування малозабезпечених громадян; кредитування для започаткування власного бізнесу тощо).

Комерційні банки у взаємодії з центральними забезпечують кредитами підприємств. У процесі надання позичок тимчасово вільні грошові ресурси спрямовуються на виробничі потреби суб'єктів господарювання — на поповнення основного та обігового капіталів. За умови ефективного використання кредитних ресурсів суб'єктами господарювання можливі значні зрушення в обсягах виробництва, котрі, в свою чергу, позначаються на фінансовому стані суб'єктів господарювання, їхній прибутковості, а відтак — кредитоспроможності. Отже, між результативністю функціонування підприємницьких структур і прибутковістю комерційних банків виникає позитивний зворотний зв'язок: збільшення доходності виробничої діяльності суб'єктів господарювання сприяє підвищенню прибутковості банківських установ.

На мікрорівні кредитне забезпечення підприємницької діяльності реалізується за рахунок організації кредитних відносин між комерційними банками та підприємствами за умови ініціювання цих відносин суб'єктами господарювання. Однак виражена та гнучка кредитна політика комерційного банку, правильність визначення її пріоритетів значною мірою впливають на конкурентоспроможність комерційного банку на ринку банківських послуг, а отже, на їхні потенційні можливості кредитного забезпечення підприємницької діяльності.

Головними фундаментальними цілями кредитної політики комерційного банку є забезпечення, з одного боку, умов для задоволення кредитних потреб клієнтів, з другого — отримання прибутку за належного рівня своєї ліквідності та мінімізації ризиків за здійснюваними операціями.

Кредитний процес як сукупність практичних дій комерційного банку з надання й погашення позичок — складових механізму реалізації кредитного забезпечення, має передбачати дотримання усіх базових принципів та умов банківського кредитування. Але у кожному конкретному випадку кредитування суб'єкта підприємницької діяльності повинні враховуватись індивідуальні потреби суб'єктів господарювання, а відтак застосовуватися диференційовані підходи до кредитування.

Управління кредитним ризиком на практиці означає встановлення комерційним банком особливих умов надання позичок суб'єктам підприємницької діяльності. Як свідчить банківська практика, із забезпеченням позичок, як правило,

Банківська справа

виникають певні проблеми, діапазон яких коливається від правильності оцінки вартості заставленого майна, його юридично-правового оформлення — до пред'явлення претензій на заставлене майно або кінцевої його реалізації для покриття збитків. Для суб'єктів господарювання надання комерційним банкам гарантій щодо повернення кредиту у вигляді високоліквідної застави викликає певні незручності. Так, за відсутності такої застави кредитні ресурси комерційних банків для суб'єктів господарювання практично недосяжні. З нашої точки зору, комерційні банки в процесі становлення кредитних відносин із суб'єктами підприємницької діяльності повинні віднаходити альтернативні способи мінімізації кредитного ризику, такі, наприклад, як юридично-правова й економічна участь банку в кінцевих результатах виробничої діяльності клієнта.

Отож банки у своїй практиці мають застосовувати такі економічні важелі, які б задовольняли суб'єктів підприємницької діяльності. Загалом банківська діяльність повинна базуватися на принципах оптимізації процентної політики, створення та розвитку правового поля для дієвих кредитних відносин, диференціації підходів до прийняття відповідних рішень щодо кожного окремого клієнта, розширення спектра банківських кредитних продуктів.

Отже, ділова активність суб'єктів господарювання залежить від рівня їхнього кредитного забезпечення банківськими установами, від обсягів кредитних вкладень комерційних банків у реальний сектор економіки.

Підсумовуючи, слід зауважити, що ринкові перетворення в банківській сфері потребують теоретичного уточнення банківської термінології з метою розроблення рекомендацій для поліпшення кредитної роботи банків, оптимізації кредитної та процентної політики, становлення партнерських відносин між учасниками кредитної угоди. Таким чином, орієнтація банківської системи на кредитне забезпечення підприємницької діяльності та його практична реалізація за допомогою чіткого злагодженого механізму сприятиме розвитку економіки.